

Шифр: «Цвіт калини»

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Удосконалення системи формування фінансової
самодостатності місцевих бюджетів в Україні»**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	5
1.1 Сутність фінансової самодостатності місцевих бюджетів.....	5
1.2 Аналіз напрямів використання місцевих бюджетів в системі формуванні їх фінансової самодостатності: бібліометричний аналіз.....	8
1.3 Методи аналізу дохідної частини місцевих бюджетів з позиції оцінки рівня їх фінансової самодостатності.....	10
2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	13
2.1 Порівняльний аналіз доходів та видатків місцевих бюджетів України протягом 2011–2019 років.....	13
2.2 Аналіз структури доходів місцевих бюджетів у 2011-2019 рр..	14
2.3 Оцінка еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів у 2011–2019 роках.....	20
2.4 Аналіз фіскальної ефективності місцевих податків як однієї зі складових доходів місцевих бюджетів.....	23
2.5 Світовий досвід формування дохідної частини місцевих бюджетів.....	25
3 МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД.....	27
ВИСНОВКИ.....	30
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	31
ДОДАТОК А.....	35
ДОДАТОК Б.....	36
ДОДАТОК В.....	37
ДОДАТОК Г.....	39

ВСТУП

Актуальність теми наукової роботи. В умовах розвитку фінансової децентралізації в Україні на перший план виходять питання забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів, яка полягає у збалансованості дохідної та видаткової частин бюджету за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів та їх достатності для виконання видатків. Саме дотримання фінансової самодостатності є необхідною передумовою стабільного розвитку території та забезпечення її фінансової безпеки. Дослідженню питань забезпечення фінансової самодостатності, формуванню та оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема, О. Кириленко, А. Глущенко, А. Кузнєцова, Л. Захаркіна, С. Єгоричева, М. Лахижа, А. Стасишин та ін.

Однак соціально-економічний розвиток місцевих громад, особливо у періоди таких викликів як пандемія COVID-19, вимагає пошуку нових підходів до формування дохідної бази місцевих бюджетів як ключового фактору забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів.

Мета й завдання дослідження. Метою роботи є дослідження системи формування фінансової самодостатності місцевих бюджетів в Україні у 2011-2019 рр. на основі аналізу дохідної частини даних бюджетів. **Завдання дослідження** відповідно до поставленої мети: 1) проаналізувати сутність фінансової самодостатності місцевих бюджетів; 2) провести бібліометричний аналіз наукових публікацій присвячених питанням напрямів використання місцевих бюджетів в системі формуванні їх фінансової самодостатності; 3) узагальнити теоретичні знання про склад та структуру доходів місцевих бюджетів; 4) проаналізувати структуру дохідної частини місцевих бюджетів 2011–2019 рр. та оцінити еластичність системи податкових надходжень місцевих бюджетів України 2011–2019 рр.; 5) дослідити фіскальну ефективність місцевих податків; 6) систематизувати альтернативні фінансові

інструменти для розвитку територіальних громад, зокрема, грантові програми та проєкти.

Об'єкт дослідження – процеси забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів України.

Предмет дослідження – економічні відносини, які виникають у процесі формування системи фінансової самодостатності місцевих бюджетів України.

Методи дослідження. Дослідження проводилось з використанням економічного, системного і порівняльного методів аналізу та синтезу, а також бібліометричного аналізу публікацій. При обробці фактичних даних використовувались розрахунково-аналітичні та графічні методи.

Наукова новизна отриманих результатів. Результати наукового дослідження полягають у вирішенні важливої науково-прикладної проблеми – удосконаленні системи формування фінансової самодостатності місцевих бюджетів в Україні. Основні положення, що формують наукову новизну дослідження, полягають у тому, що:

– *набули подальшого розвитку* теоретичні основи забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів України, які, на відміну, від існуючих передбачають використання альтернативних джерел наповнення їх дохідної частини.

Фактологічна основа роботи: законодавчі й нормативні акти України, дані Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, періодичні видання.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи використано у наукових дослідженнях Спілки економістів України (довідка про впровадження від 20.01.2021 р.), у діяльності Степанівської ОТГ Сумського району Сумської області (довідка від 01.02.2021 р.) та впроваджено у навчальний процес ЗВО (акт про впровадження від 15.0.01.2021 р.).

Апробація дослідження. За результатами роботи опубліковано дві статті у наукових виданнях, що є фаховими (категорія Б), тези доповідей у матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1 Сутність фінансової самодостатності місцевих бюджетів

Одним із основних засобів реалізації державної політики щодо зменшення відмінностей у рівнях розвитку регіонів і створення однакових умов життєдіяльності усім членам суспільства є місцеві бюджети.

Цілеспрямований вплив місцевого самоврядування на формування суспільних відносин можливий лише за достатнього обсягу фінансових ресурсів у їхньому розпорядженні. Для цього згідно з чинним законодавством органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції самостійно розробляють, затверджують і виконують місцеві бюджети. Це дає можливість більш економно і раціонально використовувати мобілізовані фінансові ресурси.

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, визначених законом джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів» [1].

Гарантією стабільного розвитку місцевих громад та зростання добробуту населення є створення умов для забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів. Діюча ж протягом усього періоду незалежності України система мобілізації доходів бюджетів України характеризувалася і продовжує характеризуватися низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів, що відображається постійним нарощуванням обсягів офіційних трансфертів. У зв'язку з цим залишає бути нагальною проблема удосконалення системи формування фінансової самодостатності місцевих бюджетів [2].

Саме наявність необхідного рівня фінансової самодостатності є необхідною передумовою стабільного розвитку території та забезпечення її фінансової безпеки.

Питання фінансової самодостатності місцевих бюджетів у економічній літературі трактуються та розглядаються під різними кутами та з різних позицій. Так, А. Глущенко розуміє під фінансовою самодостатністю незалежну територіальну одиницю, яка за рахунок власних фінансових надходжень та розвиненої інфраструктури вирішує поточні питання [3, с.128].

На думку С. Єгоричевої та М. Лахижа спроможність місцевих бюджетів пояснюється можливістю проводити фінансування власних видатків шляхом ефективного використання фінансових коштів. Вчені зазначають, що базовими умовами забезпечення подальшого розвитку територій є чітке розподілення зобов'язань між усіма управлінськими рівнями та створення системи планування доходів місцевих бюджетів [4, с. 66].

А. Стасишин та С. Тарнавська вважають, що фінансова самодостатність місцевих бюджетів можлива шляхом проведення фінансової децентралізації за рахунок реорганізації влади, перерозподілу податкових надходжень та їх зосередження на місцях, але разом з тим з передачею відповідальності для якіснішого управління ресурсами на користь громад [5, с. 8-9].

Поняття самодостатності досліджується з точки зору гарантування його фінансової стійкості, а відтак «місцевий бюджет повинен бути збалансованим та мати ресурси для противаги зовнішнім та внутрішнім викликам» [6,7,8].

Отже, можна зробити висновок, що погляди вчених збігаються у тому, що успішність громади залежить саме від рівня її фінансової самодостатності, яка можлива лише у тому випадку, коли у розпорядженні громади є достатній обсяг фінансових ресурсів для повноцінного виконання місцевих бюджетів у частині видатків. Необхідно підкреслити, що абсолютна самодостатність місцевих бюджетів не може бути забезпечена на скрізь на однаковому рівні через особливості місцевого самоврядування.

Схематично сутність фінансової самодостатності місцевих бюджетів можна представити наступним чином (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Фінансова самодостатність місцевих бюджетів (авторська розробка)

Відповідно, фінансова самодостатність місцевих бюджетів має велике значення як для територіальних громад безпосередньо, так і для держави, загалом. Рівень фінансової самодостатності для кожного бюджету залежить від значної кількості як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Інструменти забезпечення - також різні.

Головне завдання для громад: визначати потреби громади, планувати розвиток громади на принципах випереджального розвитку, збалансовувати видатки з доходами, при цьому використовувати різні форми фінансування громади.

1.2 Аналіз напрямів використання місцевих бюджетів в системі формуванні їх фінансової самодостатності: бібліометричний аналіз

Фінансова самодостатність місцевих бюджетів як зазначалося у п.1.1 базується на основному постулаті: місцеві бюджети повинні виконувати свої функції. Тому було здійснено бібліометричний аналіз поняття «local budget» в наукових працях, що реферуються науковою базою Scopus, за допомогою програмного забезпечення VOSviewer 1.6.16.

Так, за результатами пошуку наукових статей у базі Scopus за словосполученням «local budget» виявлено в 1946-2020 рр. – 485 праць. (рис. 1.2). Активний ріст кількості наукових праць спостерігається з 1982 року. І найактивніша фаза росту зацікавленості до даного питання спостерігається з 2013 року. Тому для аналізу було відібрано 285 праці за 2013-2020 рр.

TITLE-ABS-KEY ("local budget")

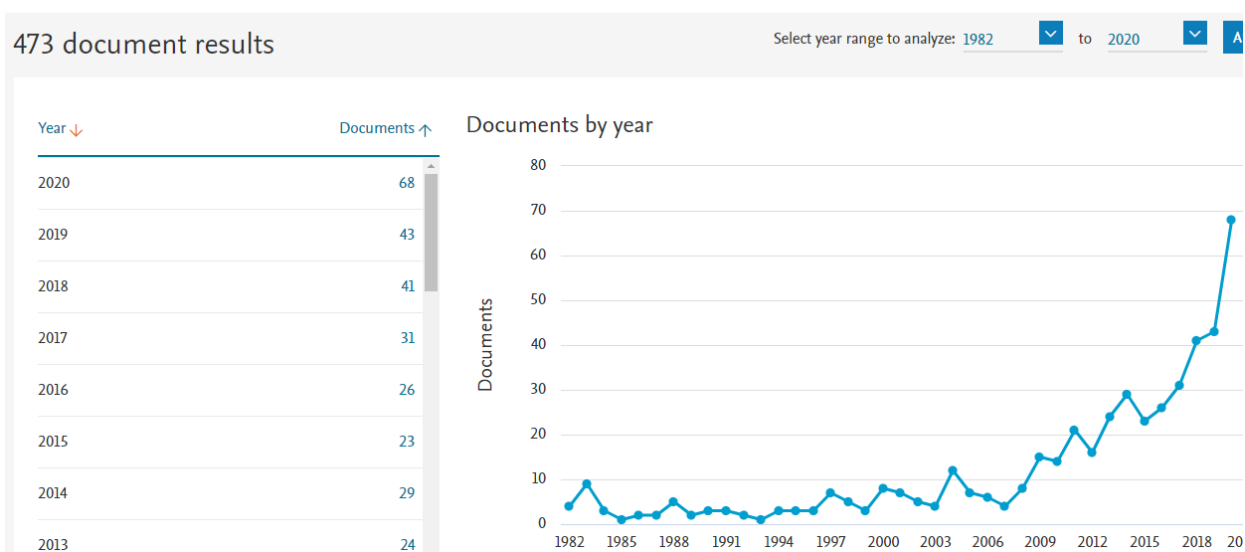

Рисунок 1.2 – – Публікаційний тренд дослідження поняття «local budget»
(побудовано автором на основі даних БД Scopus)

За результатами бібліометричного аналізу 285-ти публікацій, проіндексованих наукометричною базою даних Scopus у 2013-2020 рр. з використанням інструментарію VOSviewer було сформовано мережу ключових слів, які мають найбільший зв'язок з поняттям «місцевий бюджет».

При цьому більший діаметр кола відповідає більшій частоті згадування відповідного поняття як ключового слова поряд з поняттям «місцевий бюджет». Побудована мережа вміщує 7 кластерів (рис. 1.3), котрі об'єднують наступні питання у сфері розвитку місцевих бюджетів: питання фінансової децентралізації та бюджетування при формуванні місцевих бюджетів (синій кластер), питання забезпечення належної охорони здоров'я, особливо у період пандемії COVID-19 (червоний кластер), питання ролі бюджетного контролю за виконанням місцевих бюджетів та зв'язок зі стійким розвитком громад (зелений кластер), дослідження автономності місцевого самоврядування у питаннях місцевого оподаткування та розвитку місцевого підприємництва (блакитний), забезпечення інноваційного, енергетично незалежного розвитку громад (оранжевий), напрями взаємозв'язків державного та місцевих бюджетів (фіолетовий) та питання комунікації в громаді та між громадами (зростання ролі молоді в житті громади, формування та реалізація партисипативних бюджетів) й напрямів розвитку громади (жовтий). Між виявленими кластерами є перетини, бо питання у всіх кластерах є тим чи іншим чином взаємопов'язаними.

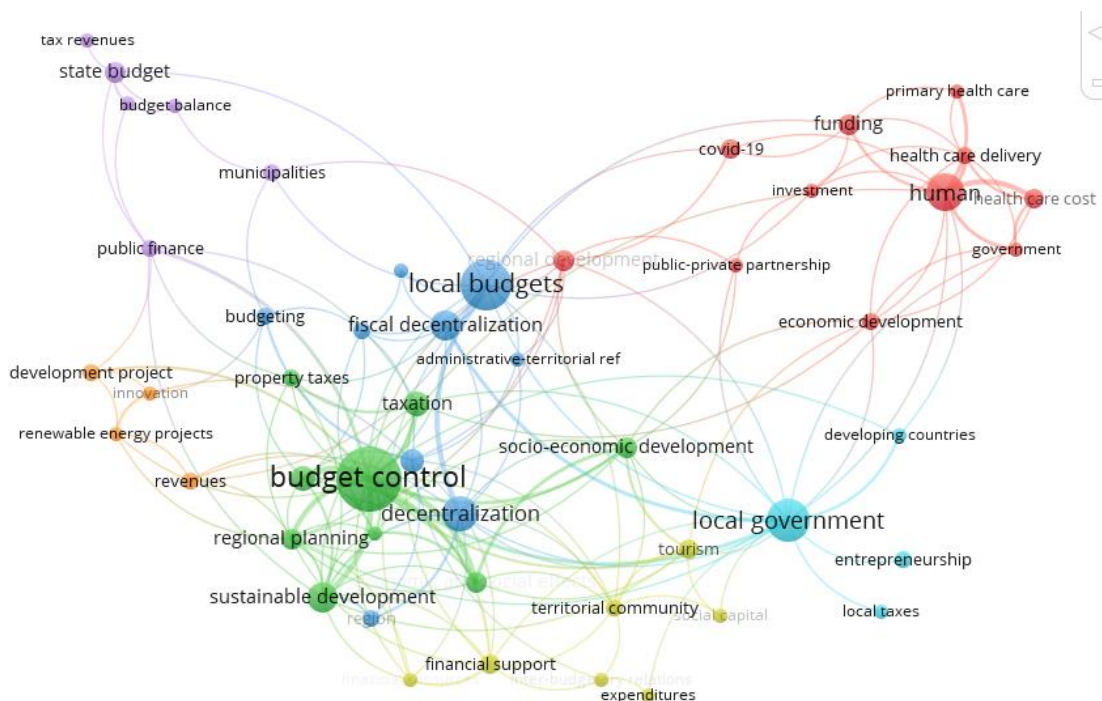

Рисунок 1.3. – Виявлення взаємозв'язків поняття «місцевий бюджет» з іншими поняттями за 2015–2020 рр. (побудовано автором)

Таким чином, робимо висновок, що сучасний розвиток громад передбачає використання місцевих бюджетів саме за такими напрямками: 1) інноваційний, енергонезалежний розвиток громади; 2) стійкий розвиток громади та розвиток інфраструктури; 3) розвиток системи охорони здоров'я.

Відповідно громади повинні планувати та формувати розміри доходів не лише з урахуванням базових витрат на забезпечення мінімальної життєздатності громади, а й з урахуванням напрямів їх стратегічного розвитку.

1.3 Методи аналізу дохідної частини місцевих бюджетів з позиції оцінки рівня їх фінансової самодостатності

Для оцінки фінансової самодостатності місцевих бюджетів України необхідно ознайомитися зі структурою та процесом формування доходів місцевих бюджетів. Згідно із статтею 9 Бюджетного кодексу України [9] класифікація доходів місцевих бюджетів представлено на рисунку 1.4.

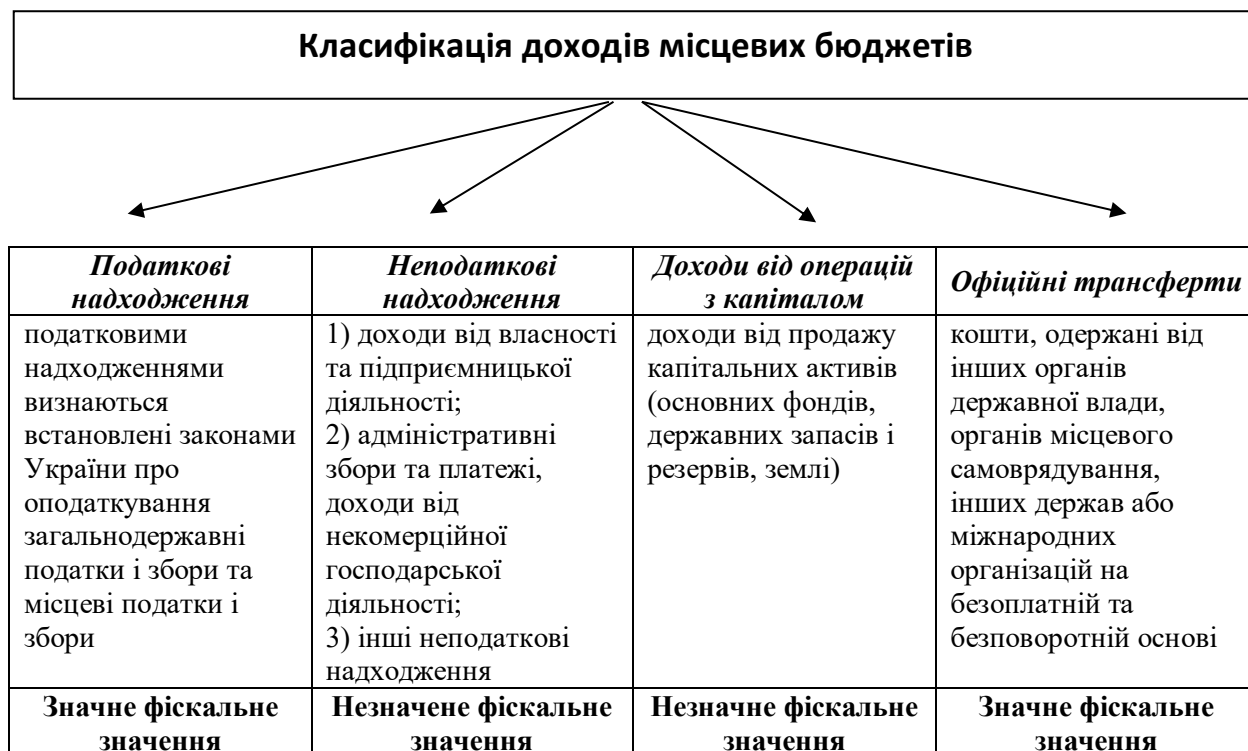

Рисунок 1.4 – Класифікація доходів місцевих бюджетів (узагальнено автором на основі [9])

Доходи місцевих бюджетів являють собою постійний розпис надходжень грошових коштів до фондів бюджетів, для аналізу зміни таких надходжень можна використовувати найпростіший метод аналізу – структурно-динамічний.

Структурно-динамічний аналіз дає змогу визначити абсолютні й відносні зміни статей бюджету за визначений період (горизонтальний аналіз), та визначити структуру доходів (вертикальний аналіз). Горизонтальний аналіз бюджету полягає у визначенні абсолютного та відносного відхилення показників статей бюджету у порівнянні з базовим періодом, такий аналіз відбиває динаміку зміни статей місцевих бюджету порівняно з попередніми періодами. Вертикальний аналіз бюджету – полягає у визначення частки кожної окремої статті. За результатами такого аналізу робиться висновок щодо абсолютної величини та структури доходів бюджету (структурний аналіз) на певну дату (динамічний аналіз). Окремим випадком структурно-динамічного аналізу є використання порівняльного та трендового методів аналізу у поєднанні.

Для кращого сприйняття та розуміння економічних явищ і процесів, а також тенденцій і закономірностей їхньої зміни та розвитку використовується графічний метод економічного аналізу (побудова різноманітних діаграм, графіків тощо) для наочного відображення того ж самого структурно-динамічного аналізу [7].

Наведені методи аналізу прибуткової частини місцевих бюджетів є простими у використанні, а також досить інформативними. Важливим питанням аналізу будь-якого об'єкта – використання системи аналітичних показників, що характеризують кількісні та якісні параметри досліджуваних явищ, у тому числі їх ефективність. Повнота надходження податків до місцевого бюджету перебуває в тісному взаємозв'язку з економічним розвитком держави та зі змінами росту ВВП. З метою вивчення впливу результатів господарської діяльності на доходи бюджету можна застосувати коефіцієнти еластичності та динамічності для кожного виду бюджетних доходів [10].

Коефіцієнт еластичності системи доходів бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу валового внутрішнього продукту (або якогось іншого макроекономічного показника). Для його розрахунку використовується формула:

$$E = \frac{\Delta D}{\Delta ВВП}, \quad (1.1)$$

де ΔD - процентна зміна величини доходів за період часу;

$\Delta ВВП$ - процентна зміна валового внутрішнього продукту за період.

Якщо коефіцієнт еластичності вищий за одиницю, то система доходів є еластичною, тобто зміни в обсязі надходжень до бюджету відбуваються вищими темпами, ніж зміни в обсязі валового внутрішнього продукту. За нееластичної системи доходів (коефіцієнт нижчий за одиницю) зміна в обсязі валового внутрішнього продукту не впливає на зміну в обсязі доходів місцевих бюджетів або це відбувається набагато повільніше [11].

Коефіцієнт динамічності розраховується як сума зібраних податків відносно зміни ВВП. Це більш загальний показник, котрий враховує зміну фактичних податкових надходжень з урахуванням можливого ефекту цих змін. Тому якщо власні надходження до бюджетів зростуть за рахунок змін у підсистемі місцевого оподаткування, то коефіцієнт динамічності буде перевищувати відповідний показник еластичності. Важливим для оцінки фінансової автономії місцевого оподаткування є показник питомої ваги локальних податкових платежів в доходах та податкових надходженнях до бюджетів.

2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1 Порівняльний аналіз доходів та видатків місцевих бюджетів України протягом 2011–2019 років

Самостійність місцевих бюджетів України залежить від рівня їх фінансової самодостатності, яка можлива лише у тому випадку, коли у розпорядженні громади є достатній обсяг фінансових ресурсів для повноцінного виконання місцевих бюджетів у частині видатків.

Для детального вивчення складу місцевих бюджетів ознайомимся з даними наведеними у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Доходи (з урахуванням трансфертів) та видатки місцевих бюджетів України протягом 2011-2019 рр.

Рік	Доходи, млн. грн. *	Абсолютне відхилення, +,- **	Зміна відносно попереднього періоду,% **	Видатки, млн. грн. *	Абсолютне відхилення, +,- **	Зміна відносно попереднього періоду,% **
2011	181530,4	-	-	180987,8	-	-
2012	225273,5	43743,1	24,1	222575,3	41587,5	23,0
2013	221091,4	-4182,1	-1,9	219845,3	-2729,9	-1,2
2014	231702,0	10610,6	4,8	225626,8	5781,5	2,6
2015	294460,2	62758,2	27,1	280084,0	54457,2	24,1
2016	366143,1	71682,9	24,3	350515,2	70431,1	25,1
2017	502098,3	135955,2	37,1	496090,7	145575,5	41,5
2018	562421,8	60323,5	12,0	570583,7	74493,0	15,0
2019	560531,3	-1890,5	-0,3	566255,6	-4328,1	-0,8

* - Складено на основі даних Державної казначейської служби України [12]

** - Розраховано самостійно

Проаналізуємо дані таблиці 2.1 для порівняння дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів за 2011-2019 роки. Так, доходи за аналізований період зросли на 379000,9 млн. грн. або на 208,8%, в той час як видатки зросли за той же період на 385267,8 млн. грн., тобто на 212,9%, а це свідчить про те, що темп зростання видатків перевищують темп зростання доходів місцевих бюджетів на 4,1%.

У 2012 році доходи місцевих бюджетів становили 225273,5 млн. грн., що у порівнянні з 2011 роком зросли на 43743,1 млн. грн., або на 24,1%, в той же

час видатки у 2012 році зросли, у порівнянні з 2011 роком, на 41587,5 млн. грн., тобто на 23,0%. У 2013 році спостерігається незначне зменшення дохідної та видаткової частини, але при цьому доходи перевищують видатки на 0,6%. З 2014 по 2018 рік простежується чітка тенденція щодо зростання доходів місцевих бюджетів, які зросли на 330719,8 млн. грн., тобто на 142,7%, видатки за той же період збільшилися на 344956,9 млн. грн., або на 152,9%, при цьому у 2018 році видатки перевищують доходи на 1,5%. У 2019 році доходи зменшуються на 1890,5 млн. грн. у порівнянні з 2018 роком або на 0,3%, при цьому видатки за цей період зменшилися на 4328,1 млн. грн., тобто на 0,8%, і перевищують доходи на 5724,3 млн. грн., або на 1%.

Більш детальну динаміку зміни дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів у період з 2011 по 2019 рік представлено на рисунку 2.1.

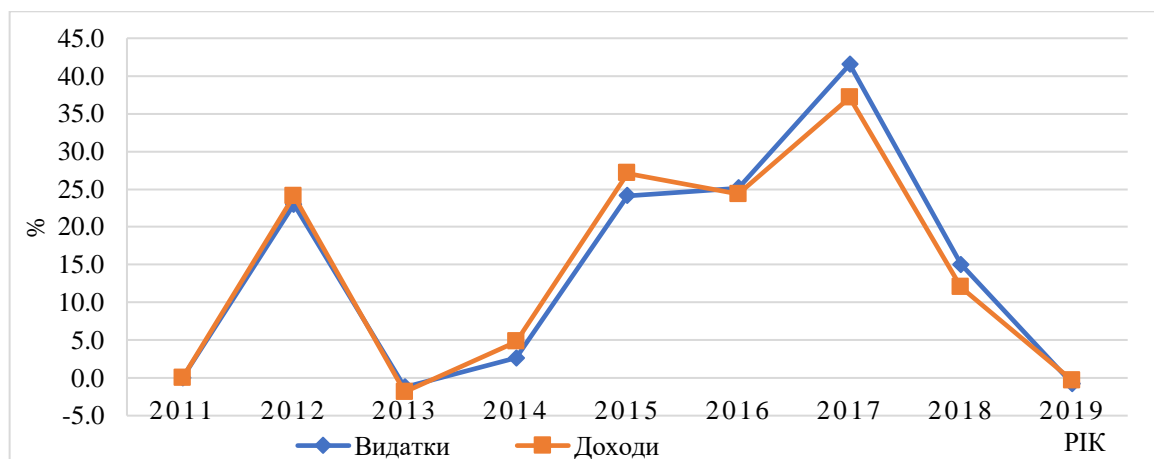

Рисунок 2.1 – Динаміка змін дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів протягом 2011-2019 рр. (побудовано автором)

2.2 Аналіз структури доходів місцевих бюджетів у 2011-2019 рр.

Для оцінювання рівня фінансової самодостатності місцевих бюджетів у цілому по Україні пропонуємо здійснити аналіз дохідної частини місцевих бюджетів. Мобілізація доходів місцевих бюджетів може проводитись на податковій і неподатковій основі, а також за допомогою спеціальних надходжень до місцевих бюджетів.

На основі відкритих статистичних даних Державної казначейської служби [12], Державної служби статистики України [13] та додатку А побудовано наступний графік (рис. 2.2), відповідно до якого можна зробити наступні висновки: у 2012 році відбулося різке зростання обсягів місцевих бюджетів до 16,0% у порівнянні з 2011 роком (13,8%), проте воєнні події 2013 року знову загальмували процеси укріплення доходної частини місцевих бюджетів і протягом 2013-2015 років спостерігається зменшення рівня частки місцевих бюджетів у ВВП. Запущені у 2015 році процеси бюджетної децентралізації дозволили у 2016 та 2017 роках зміцнити фінансову міць місцевих бюджетів і у 2017 році частка місцевих бюджетів у ВВП за аналізований період досягла максимального рівня у 16,8%. Проте процеси бюджетної децентралізації не були реалізовані повною мірою та протікали досить повільно, тож вже у 2018 та 2019 роках знову спостерігається тенденція до зниження аналізованого показника до рівня 14,1%.

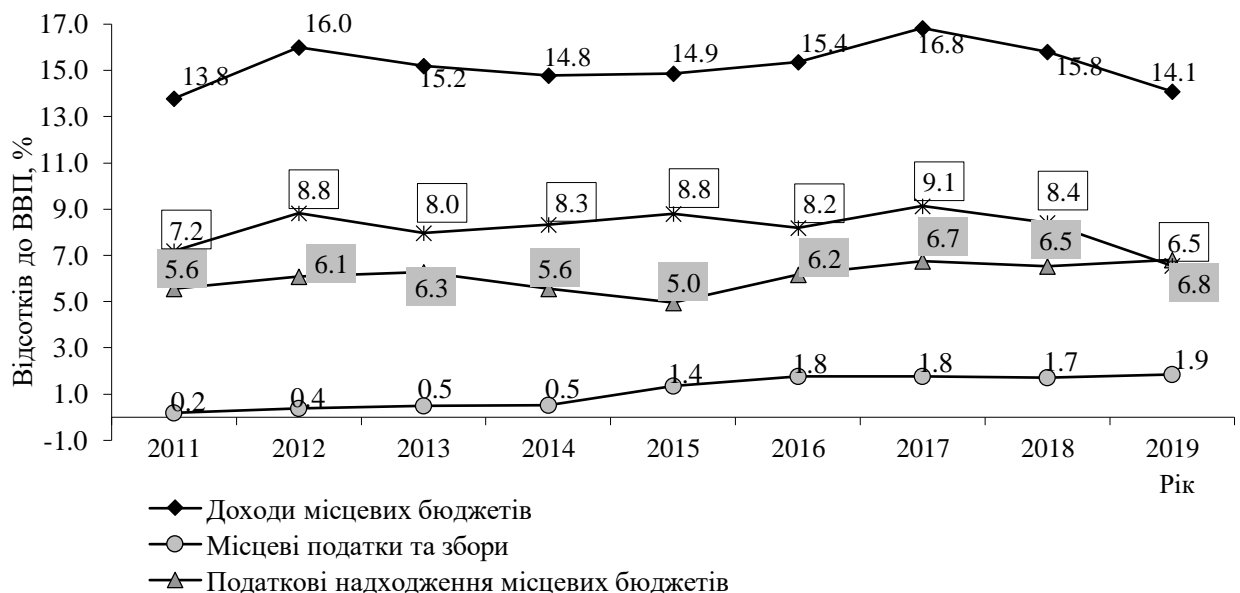

Рисунок 2.2 – Динаміка частки основних складових місцевих бюджетів України у ВВП протягом 2011–2019 рр. (побудовано автором)

Частка податкових надходжень місцевих бюджетів у ВВП протягом 2011-2013 років мала тенденцію до незначного збільшення з 5,6 % у 2011 році

до 6,3% у 2013 році, надалі спостерігається зменшення частки податкових надходжень у ВВП з 5,6% у 2014 році до 5% у 2015 році. Починаючи з 2015 року, джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету до місцевих бюджетів цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Поступовим з розвитком системи місцевого оподаткування уже з 2016 року спостерігається тенденція до поступового збільшення частки податкових надходжень місцевих бюджетів у ВВП – 6,8% у 2019 році (рис. 2.2). Частка ж міжбюджетних трансфертів у ВВП у 2011 році складала 7,2%, а вже у 2012 році вона зросла до 8,8%. Найбільша частка міжбюджетних трансфертів у ВВП припадала на 2017 рік – 9,1%, проте з 2018 року спостерігається поступове зниження даного показника до 8,4% у 2018 році та до 6,8% у 2019 році. Це пов'язано з розвитком системи місцевого оподаткування. Так частка місцевих податків у ВВП за аналізовані 9 років зросла в 9,5 рази: у 2011 році вона складала всього 0,2%, у 2019 році – 1,9%. Поступовий ріст обсягів місцевих податків спостерігається з 2012 року. Це пов'язано, в першу чергу, з прийняттям у 2010 році Податкового Кодексу та змінами у податковому законодавстві, зокрема, запровадив податок на майно не лише в частині земельної плати, а й у частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Також декілька разів було трансформовано єдиний податок, укрупнено групи, скорочено граничні обсяги доходів, необхідні для перебування на тій чи іншій групі єдиного податку, зроблено кілька разів перегляд ставок оподаткування. Проте обсяги місцевих податків все одно залишаються малими для забезпечення повноцінної самодостатності місцевих бюджетів.

Таким чином, місцеві бюджети України формуються головним чином за рахунок податкових надходжень до місцевих бюджетів (у більшій мірі за рахунок частини загальнодержавних податків) та офіційних трансфертів, що свідчить про низький рівень незалежності та самодостатності місцевих бюджетів. Це підтверджується проведенням аналізом структури доходів місцевих бюджетів України у 2011-2019 роках (табл. 2.2). Так, з таблиці 2.2

видно, що основними джерелами формування загальних доходів місцевих бюджетів є офіційні трансферти з державного бюджету та відрахування від загальнодержавних податків.

Таблиця 2.2 – Структура доходів місцевих бюджетів України протягом 2011 - 2019 років

Роки	Місцеві податки та збори, млн. грн. *	Зміна відносно попереднього періоду, % **	Податкові надходження до місцевих бюджетів, млн. грн. *	Зміна відносно попереднього періоду, % **	Офіційні трансферти, млн. грн. *	Зміна відносно попереднього періоду, % **
2011	2504,1	-	73086,9	-	94875,0	-
2012	5455,0	117,8	85852,0	17,5	124459,6	31,2
2013	7316,2	34,1	91191,1	6,2	115848,4	-6,9
2014	8055,2	10,1	87333,7	-4,2	130600,9	12,7
2015	27041,2	235,7	98218,4	12,5	173980,0	33,2
2016	42261,5	56,3	146902,2	49,6	195395,3	12,3
2017	52586,8	24,4	201005,1	36,8	272602,9	39,5
2018	61026,4	16,0	232532,9	15,7	298939,7	9,7
2019	73575,3	20,6	270545,8	16,3	260302,0	-12,9

* - Складено на основі даних Державної казначейської служби України [12]

** - Розраховано самостійно

Сума місцевих податків та зборів з 2011 року по 2019 рік має тенденцію до різкого зростання з 2594,1 млн. грн. у 2011 році до 73575,3 млн. грн. у 2019 році, а це майже в 29,5 разів. Стабільне зростання власних доходів у місцевих бюджетах в першу чергу пов'язано із децентралізаційними процесами, які значно активізувались в останні роки. Реалізація принципів бюджетної децентралізації дозволило підвищити фінансовий потенціал місцевих громад, залучити додаткові ресурси для активізації інвестиційних процесів на місцевому рівні, сприяти розвитку підприємництва, що в результаті сприяло зростанню економічної безпеки регіонів. Податкові надходження до місцевих бюджетів протягом 2011-2013 років мали тенденцію до збільшення, так у 2011 році вони становили 73086,9 млн. грн., а в 2013 році – 91191,1 млн. грн., у 2014 році значення цього показника зменшилось до 87333,7 млн. грн., а

починаючи з 2015 року сума податкових надходжень до місцевого бюджету почала різко зростати з 98218,4 млн. грн. у 2015 році до 270545,8 млн. грн. у 2019 році. За аналізований період значення цього показника збільшило у 3,7 разів. Розмір офіційних трансфертів в 2011 році дорівнював 94875,0 млн. грн., а у 2012 році сума цього показника збільшилась до 124459,6 млн. грн., у 2013 році розмір офіційних трансфертів зменшився до 115848,4 млн. грн. Починаючи з 2014 року до 2018 року сума офіційних трансфертів має тенденцію до різкого збільшення з 130600,9 млн. грн. у 2014 році до 298939,7 млн. грн. у 2018 році, за цей період значення цього показника збільшилось на 128,9%, у 2019 році сума офіційних трансфертів зменшилась до 260302,0 млн. грн.

Така ситуація говорить про недостатність власної дохідної бази місцевих бюджетів, а особливо бази місцевого оподаткування і підтверджує вище зроблені нами висновки. Таким чином, фінансова ефективність місцевих податків є низькою.

На рис. 2.3 представлено структуру доходів місцевих бюджетів України.

Рисунок 2.3 – Структурно-динамічний аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України у 2011-2019 рр. (побудовано автором на основі [12])

У загальному вигляді структура місцевих бюджетів в різні роки вміщує в себе від 33,4-48,3% податкових надходжень, 46,4-59,1% офіційні трансферти

та 5,3- 7,6% - інші надходження (рис. 2.3). Бачимо, що з 2011 року левову частину доходів місцевих бюджетів складають міжбюджетні трансферти. Отже, навіть такий попередній аналіз 9-річного інтервалу, дає змогу зробити висновок про те, що місцеві бюджети за цей період так і не стали повноцінно самодостатніми.

Проведемо аналіз основних податків дохідної частини місцевих бюджетів (рис. 2.4)

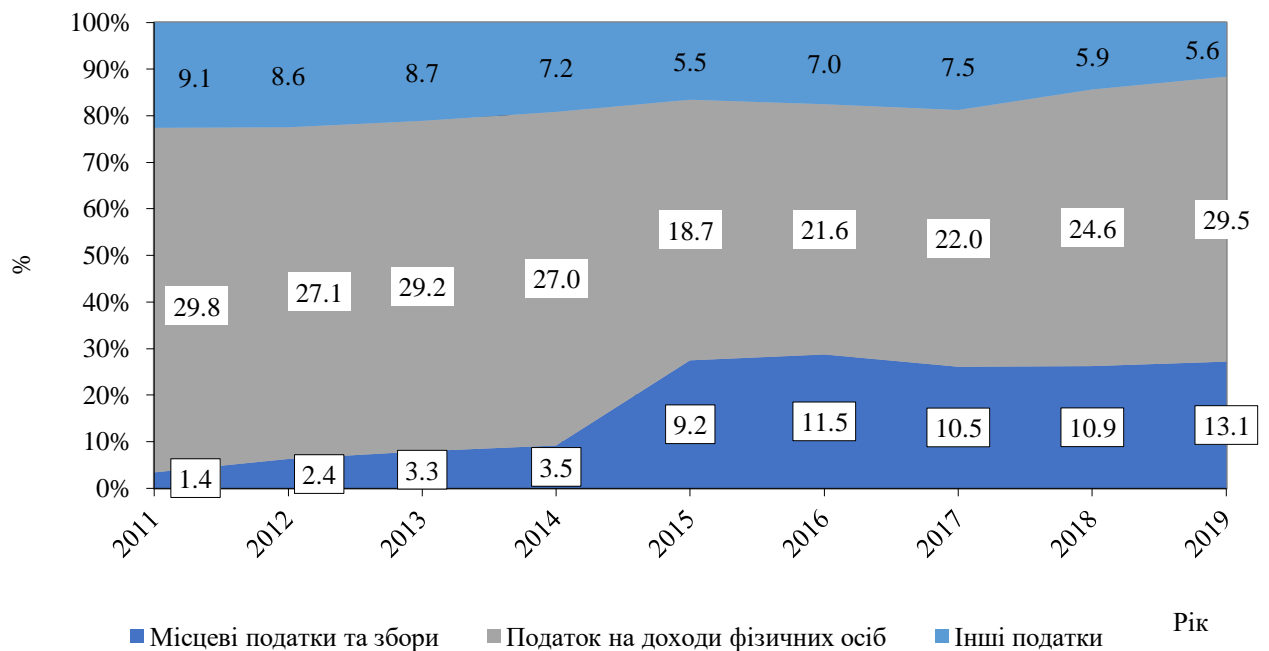

Рисунок 2.4 – Структурно-динамічний аналіз податкових надходжень дохідної частини місцевих бюджетів України у 2011-2019 рр. (побудовано автором на основі [12])

Серед усіх податків значна роль у формуванні доходів місцевих бюджету України належить податку з доходів фізичних осіб, 60% сплати котрого відповідно до Бюджетного Кодексу зараховується до місцевих бюджетів [9]. Протягом аналізованого періоду значення цього показника коливається в межах 18,7-29,8%. Найменша питома вага податку на доходи фізичних осіб у зальній структурі податкових надходжень припадає на 2015 рік, а саме 18,7%, а найбільше значення цього показника було в 2011 році – 29,8% та в 2019 році – 29,5%. Це пов'язано з тим, що «... він не потребує

значних затрат та зусиль на управління та має істотне фіскальне значення, забезпечуючи високі надходження до бюджету» [15, с. 23-25].

Місцеві ж податки до 2015 року становили мізерну частину податкових надходжень місцевих бюджетів в межах 1,4-3,3%, а вже в 2019 році значення цього показника збільшилось на 11,7% у порівнянні з 2011 роком, тобто у 9,4 рази. Інші податки протягом 2011-2013 років склали близько 9%, надалі вони мали тенденцію до поступового зменшення і вже у 2019 році досягли значення 5,6%.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: склад і структура доходної бази місцевих бюджетів постійно змінюється, що зумовлюється як постійними перетвореннями в податковій системі України, так і намаганням держави вирішити проблеми формування доходної частини місцевих бюджетів у більшій мірі не за рахунок розвитку місцевого оподаткування, а за рахунок офіційних трансфертів. У таких умовах питання самодостатності місцевих бюджетів не отримують належного рівня. Місцеві бюджети формуються за принципом мінімального виконання. Проте розвиток системи місцевого оподаткування і значне зростання податкових надходжень від місцевих податків з 2015 року дає змогу зробити позитивні прогнози щодо зростання рівня фінансової самодостатності місцевих бюджетів у майбутньому.

2.3 Оцінка еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів у 2011–2019 роках

На основі статистичних даних Державної казначейської служби [12] та таблиці 2.2 згідно з модифікованою формулою 1.1 було проведено аналіз еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів. Система доходів з показником еластичності близьким до одиниці відповідає як інтересам бюджету (бо забезпечує автоматичне збільшення доходів в умовах економічного піднесення), так і інтересам платників (оскільки в період кризи

з падінням промислового виробництва автоматично зменшуються й вимоги щодо сплати податків, що не веде до збільшення податкового тягаря в не найкращий для виробників період) [11]. Як видно з рисунку 2.5 протягом 2012-2013 років, 2016-2017 років та 2019 року коефіцієнт має значення більше одиниці, тобто за ці періоди система податкових надходжень є досить еластичною, тобто процентні зміни ВВП зумовлюють більші процентні зміни у величині податкових надходжень бюджету.

Рисунок 2.5 - Динаміка коефіцієнта еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів у 2011–2019 рр. (побудовано автором)

На жаль це стосується як позитивних, так і негативних процентних змін. Так у 2016 році при високих коефіцієнтах еластичності зниження темпів зростання ВВП призвело до різкої зміни темпів зростання податкових надходжень (рис. 2.6).

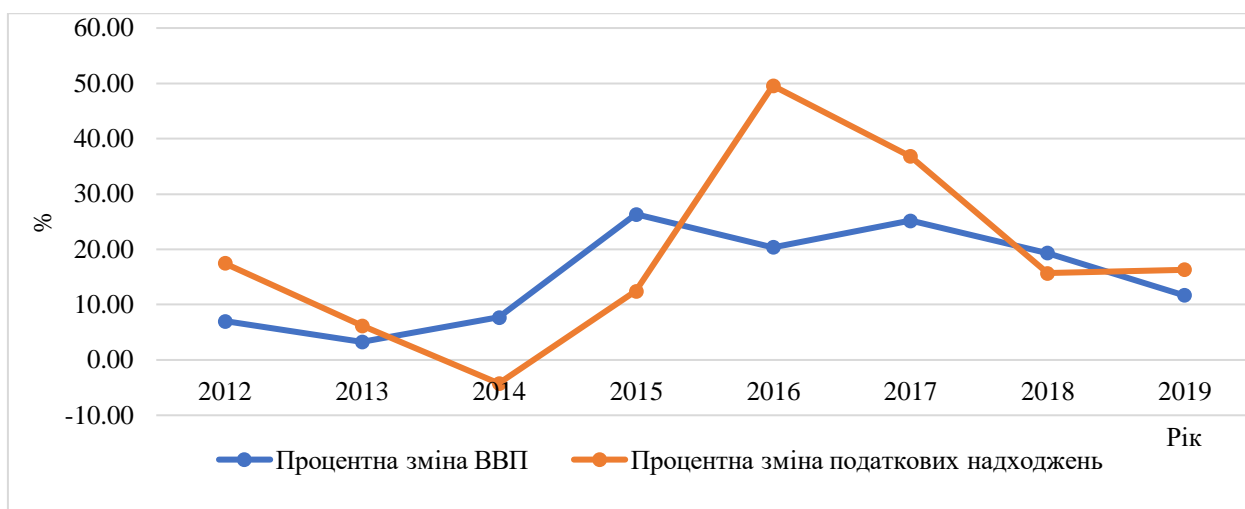

Рисунок 2.6 – Динаміка зміни податкових надходжень до місцевих бюджетів залежно від зміни обсягу ВВП у 2011-2019 рр. . (побудовано автором)

З рисунка 2.7 видно, що процентні зміни від податку з доходів фізичних осіб майже кожного року (крім 2014-2015 років) та процентні зміни місцевих податків та зборів у 2012-2016 роках та 2019 році перевищували процентні зміни ВВП, що свідчить про повноту їх сплати. Процентні зміни ПДФО у 2014-2015 роках відставали від процентних змін ВВП, що свідчить про ухилення від сплати та збільшення обсягів «тіньової» економіки.

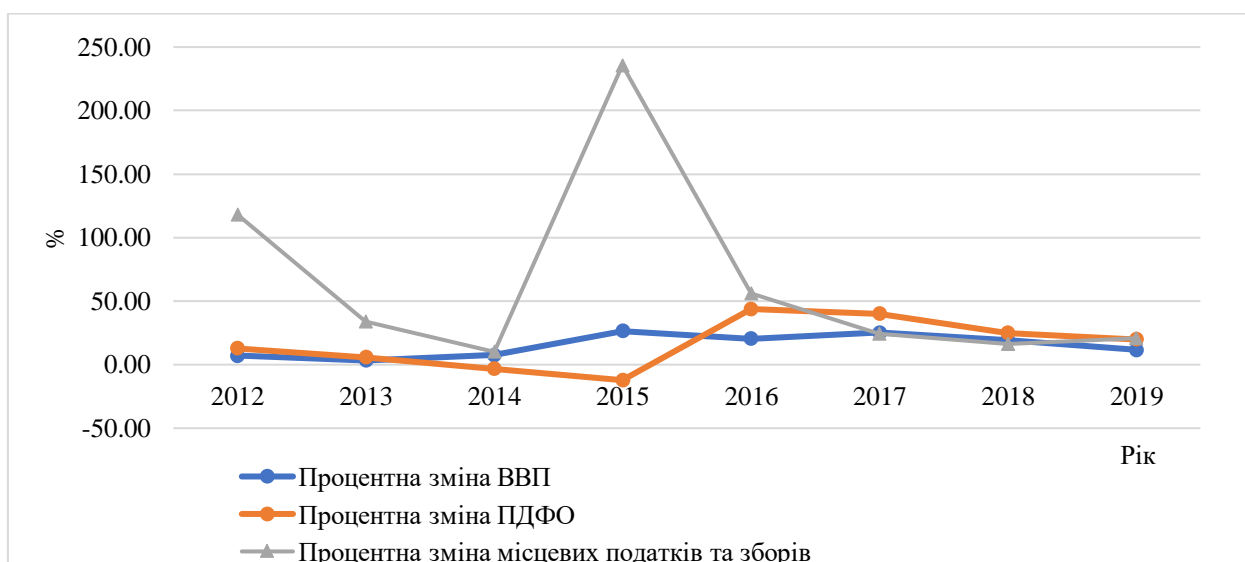

Рисунок 2.7 – Динаміка зміни податку з доходів фізичних осіб та місцевих податків та зборів залежно від зміни обсягу ВВП у 2011-2019 рр. (побудовано автором)

Отже, хоча система податкових надходжень місцевих бюджетів у цілому досить еластична, значення коефіцієнтів еластичності податку з доходів фізичних осіб в період з 2011 по 2019 рік коливалися, що свідчить про його «нестійку» еластичність, що, у свою чергу, ускладнює використання даного податку як інструменту автоматичного регулювання наповнення місцевих бюджетів.

Таким чином, можемо зробити висновок, що фінансова самодостатність місцевих бюджетів прямо залежить від розмірів та своєчасності й повноти сплати податку з доходів фізичних осіб, коефіцієнт еластичності котрого є «нестійким», що не дозволяє використовувати даний податок як інструмент автоматичного регулювання наповнення місцевих бюджетів. Відповідно місцеві ради повинні шукати альтернативні джерела наповнення місцевих бюджетів, диверсифікуючи їх. Такими джерелами можуть виступати різні грантові кошти.

2.4 Аналіз фінансової ефективності місцевих податків як однієї зі складових доходів місцевих бюджетів

Для оцінки ефективності справляння місцевих податків і зборів у вітчизняних літературних джерелах найчастіше використовують показник їх фактичних надходжень до місцевих бюджетів [6] (рис. 2.8), складений на основі даних додатків Б та В. Так, питома вага місцевих податків та зборів у доходах місцевих бюджетів з 2011 року по 2014 рік мала тенденцію до поступового збільшення з 1,4% до 3,5% відповідно, у той же час питома вага в податкових надходженнях у 2011 році складала 3,4%, а в 2014 році – 9,2%.

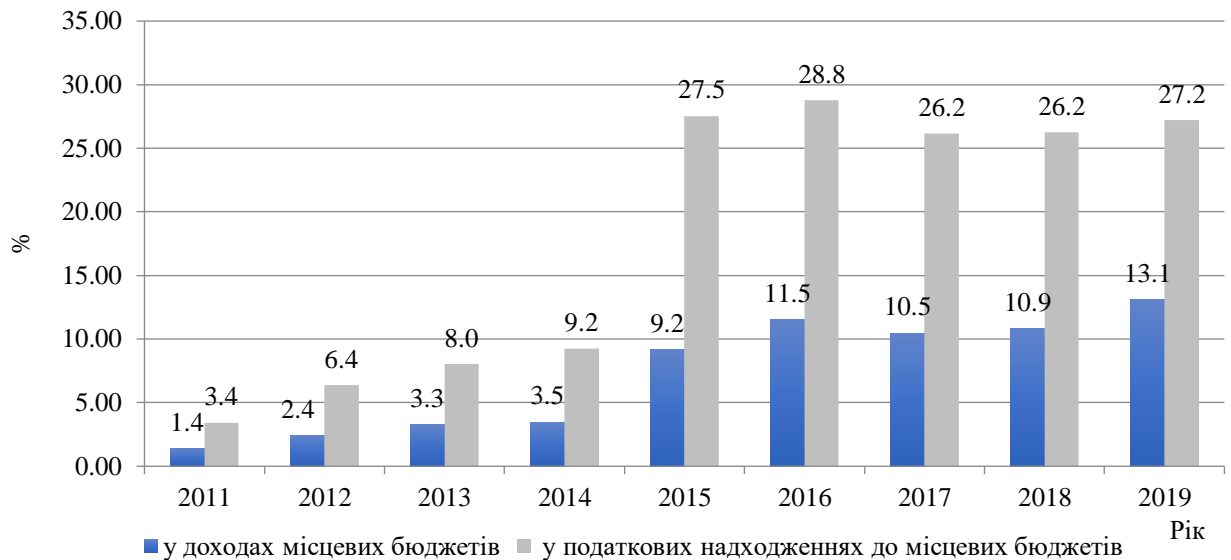

Рисунок 2.8 – Питома вага місцевих податків і зборів за період 2011–2019 років (побудовано автором)

У 2015 році частка місцевих податків та зборів у доходах місцевих бюджетів збільшилось до 9,2%, а в 2016 році – до 11,5%, в 2017 році питома вага зменшилась до 10,5%, а вже з 2018 року вона почала зростати і в 2019 році досягла значення 13,1%. За аналізованих період питома вага місцевих податків та зборів у доходах місцевих бюджетів збільшилась у 9,4 рази. Питома вага місцевих податків та зборів в податкових надходженнях до місцевих бюджетів мала тенденцію до різкого зростання у 2015 році до 27,5%, а у 2016 році до 28,8%, у 2017 році значення цього показника зменшилось до 26,2%, але з 2018 року частка місцевих податків та зборів у податкових надходження почала збільшуватися та в 2019 році досягла значення 27,2%. Протягом 2011-2019 році питома вага місцевих податків та зборів у складі податкових надходжень збільшилась у 8 разів.

Проаналізувавши наведені вище дані можна відзначити, що частка надходжень від сплати місцевих податків і зборів у загальній структурі власних і закріплених доходів місцевих бюджетів мала найвищий показник 13,1% у 2019 році. Це свідчить про те, що місцеві податки та збори не мають досить суттєвої ролі при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів України.

2.5 Світовий досвід формування дохідної частини місцевих бюджетів

У процесах формування системи фінансової самодостатності місцевих бюджетів України доцільно проаналізувати та використати той досвід та ті кращі практики зарубіжних країн, котрі будуть ефективними у вітчизняних умовах. Так, найважливішим джерелом доходів місцевих бюджетів зарубіжних країн є місцеві податки та збори, питома вага яких в середньому в 5-6 разів більша ніж в Україні (рис. 2.9)

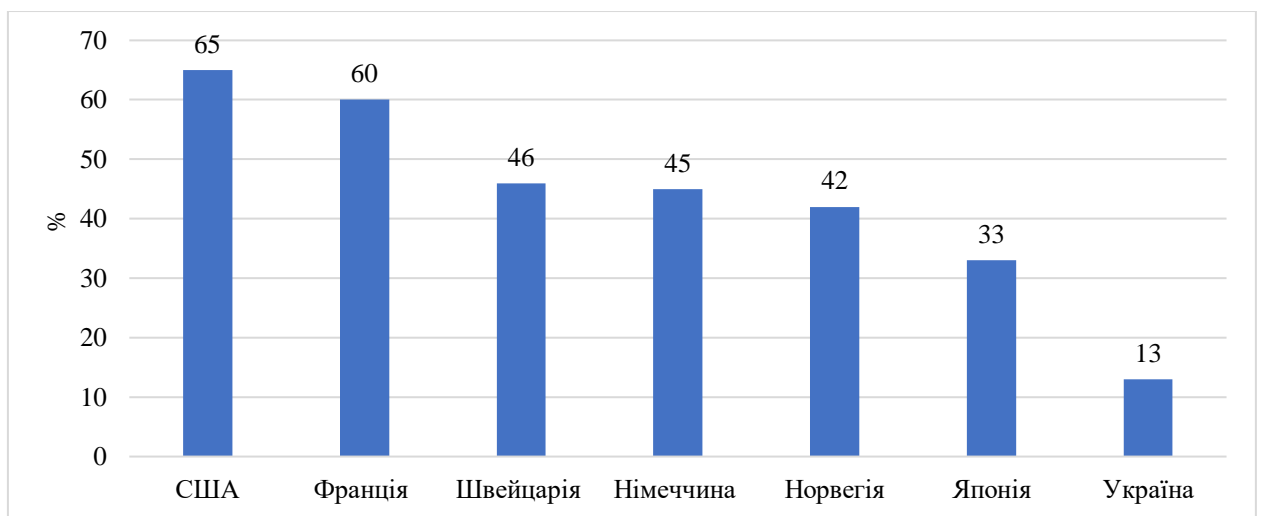

Рисунок 2.9 – Частка місцевих податків та зборів у загальних доходах місцевих бюджетів різних країн світу [16]

Частка місцевих податків та зборів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів у різних країнах представлена наступним чином: у США цей відсоток складає 65%, у Франції – 60%, Швейцарії – 46%, Німеччині – 45% Норвегії – 42%, у Японії в загальних доходах місцевих бюджетів на частку місцевих податків припадає 33%. (рис.2.8).

Так, «... у розвинутих країнах світу вирішальне фіскальне значення відіграють майнові податки. Це економічно обґрунтовано, оскільки оподаткування майна гарантує стабільне надходження доходів до бюджету. Крім того, податок на майно використовується для фінансування державних

послуг у конкретному регіоні, що сприяє підвищенню ринкової вартості цього майна» [16].

«Крім податків на власність до місцевих податків, як правило, відносять місцеві прибуткові, промислові податки, а також податки, які відображають політику місцевих органів влади. Такі податки, як податки на доходи фізичних осіб, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості капіталу в структурі сукупних податкових надходжень місцевих бюджетів європейських країн також займають значну частину. Для країн з найвищими показниками життєвого рівня характерні високі муніципальні прибуткові податки» [17, с. 97-98].

В Україні наразі також запрацювало майнове оподаткування, хоче ще є потенціал в його розвитку. Реформа децентралізації в Україні забезпечила місцеві громади новими розширеними можливостями забезпечення фінансової автономії, зокрема дала змогу органам місцевого самоврядування самостійно встановлювати власні ставки на місцеві податки та збори, що мало, в свою чергу, на меті забезпечити наповнення місцевих бюджетів. Проте проблеми низьких доходів населення громад, низького рівня інвестиційної привабливості регіонів; проблеми політичної волі органів місцевого самоврядування, а також проблеми формування ефективної системи видатків, продовжують бути тими чинниками, котрі призводять до того, що місцеві бюджети в Україні наразі формуються за принципом мінімального виконання.

Таким чином, робимо висновок, що сучасна система оподаткування місцевими податками і зборами в Україні не відповідає загальноновизнаним у світовій практиці критеріям самодостатності та економічної доцільності.

Проте поступовий розвиток системи місцевого оподаткування і значне зростання податкових надходжень від місцевих податків дає змогу зробити позитивні прогнози щодо зростання рівня фінансової самодостатності місцевих бюджетів у майбутньому.

3 МІЖНАРОДНІ ПРОЄКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Процес децентралізації в Україні був направлений на створення дієвих органів місцевого самоврядування, мета діяльності яких була спрямована на сталий розвиток своїх територій, створення власної ефективної податкової бази, забезпечення функціонування надійних Центрів надання адміністративних послуг, результативного використання коштів місцевих бюджетів та зростання рівня благополуччя громадян кожної територіальної одиниці. Зі змінами в законодавстві України органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень у прийнятті рішень щодо формування та виконання місцевих бюджетів. За рахунок передачі певних видів податків із державного бюджету, розширення бази оподаткування податку на нерухоме майно та інших податків і зборів, надання прав встановлення ставок на місцеві податки і збори та визначення пільг щодо їх сплати органи місцевого самоврядування змогли досягти розширення джерел дохідної частини місцевих бюджетів, що призвело до зростання їх фінансової незалежності.

Згідно із законодавством України органи місцевого самоврядування для розвитку своїх територій можуть використовувати власні та залучені ресурси. Нині переважна більшість місцевих громад визнані неспроможними забезпечувати свої потреби власними ресурсами, тому місцевим бюджетам надається визначений перелік трансфертів. Незважаючи на те, наскільки громада самодостатня завжди виникають такі питання, які без підтримки держави, інших фінансових установ та неурядових організацій складно вирішити лише за рахунок коштів власного бюджету. Це може бути фінансування соціальних та економічних потреб, розробка та впровадження проєктів інвестиційної привабливості, впровадження енерго- та ресурсоощадних технологій, організація ЦНАП, забудови та благоустрою населених пунктів та інше. Як показує практика, ці питання місцевого значення можуть успішно вирішуватися за рахунок коштів закордонних

донорів, які пропонують свою підтримку для активізації процесів розвитку місцевих територій та подолання нагальних проблем [18]. Особливої актуальності набуло це питання і під впливом економічних наслідків пандемії COVID-19.

«В багатьох країнах одним із завдань органів місцевого самоврядування є організація пошуку позабюджетних джерел фінансування та налагодження співпраці з різноманітними фондами та грантовими програмами. Враховуючи обмеженість бюджетних коштів та наявність великої кількості невирішених проблем в місцевих громадах, одним із напрямків діяльності органів місцевого самоврядування в Україні мала б бути робота, спрямована на пошук позабюджетних джерел» [19]. Гранти є найбільш поширеною формою фінансування проєктів міжнародними організаціями і відкривають нові можливості для розвитку територіальних громад. «Грант – цільова фінансова допомога, яка надається на безоплатній і безповоротній основі для ведення певної діяльності чи проведення якогось заходу» [20, с. 349]. Грантові кошти, як правило, надаються на конкурсній основі. Ключова проблема для успіху на таких конкурсах – підготувати проєктну заявку відповідно до вимог грантодавця [19].

На сьогоднішній день в Україні працює велика кількість донорських міжнародних фінансових організацій, які надають гранти на реалізацію проєктів розвитку інфраструктури, фінансування реформ децентралізації та місцевого розвитку, серед них такі:

- програма «U-LEAD з Європою» робить внесок у створення багаторівневої системи управління, яка є прозорою, підзвітною та реагує на потреби громадян [22];

- проєкт «Гендерне бюджетування в Україні» (ГОБ) здійснюється з метою підтримки Міністерства фінансів України в процесі впровадження гендерно орієнтованого бюджетування в Україні [23];

- проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – фаза II» (SKL) здійснюється з метою надання допомоги у впровадженні реформи

децентралізації влади та забезпечення її довгострокового впливу шляхом вдосконалення місцевого самоврядування та надання послуг [24];

- Проєкт USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!»» направлений допомогти Україні подолати корупцію та підвищити рівень відповідальності та прозорості врядування в Україні [25].

- Фінсько-український трастовий фонд забезпечує грантове фінансування для стимулювання співпраці двох країн у сферах енергоефективності та відновлюваної енергетики [26];

- Європейський фонд для Південно-Східної Європи (EFSE) сприяє економічному розвитку шляхом додаткового сталого фінансування насамперед мікро- та малих підприємств та приватних господарств [27];

- грантова допомога по проєктах людської безпеки програми «Кусаноне» надається неурядовим організаціям, лікарням, початковим школам, науково-досліджувальним інститутам та іншим неприбутковим організаціям з метою надання допомоги задля здійснення проєктів розвитку цих організацій [28];

- конкурс секторальноцільових грантів від РАСТ. Метою програми є підвищення обізнаності та рівня участі громадян у громадській діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях [29];

- гранти від Міністерства закордонних справ Естонії. Мета гранту швидко реагувати на короткострокові потреби в пріоритетних країнах і підвищити потенціал їх урядових та муніципальних установ, а також неурядових організацій і фондів, що діють в громадських інтересах [30].

Більш детальна характеристика наведених грантових програм та їх ефективність впровадження для місцевих громад наведена в додатку Г.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що місцеві громади на даний момент мають достатньо можливостей для самостійної розробки власних програм розвитку і здійснення пошуку додаткових джерел фінансування серед діючих в Україні міжнародних фінансових донорських організацій, які дадуть змогу забезпечити розвиток територій та самодостатність місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Здійснено компаративний аналіз сутності поняття фінансової самодостатності місцевих бюджетів. Встановлено, що успішність громади залежить саме від рівня її фінансової самодостатності, яка можлива лише у тому випадку, коли у розпорядженні громади є достатній обсяг фінансових ресурсів для повноцінного виконання місцевих бюджетів у частині видатків.

Проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій присвячених питанням ефективного використання місцевих бюджетів. Встановлено, що фінансова самодостатність місцевих бюджетів це комплексна характеристика, яка базується на наявності власних фінансових ресурсів на місцевому рівні достатніх для забезпечення не лише поточних, а й стратегічних економічних та соціальних потреб регіону.

Узагальнено класифікацію доходів місцевих бюджетів, систематизовано основні напрями аналізу дохідної частини місцевих бюджетів України.

Встановлено, що основна роль у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів належить головним чином податковим надходжень до місцевих бюджетів (у більшій мірі за рахунок ПДФО) та офіційним трансфертам, що свідчить про низький рівень незалежності та самодостатності місцевих бюджетів. На основі аналізу еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів України та фіскальної ефективності місцевих податків визначено, що сучасна система оподаткування місцевими податками і зборами в Україні не відповідає загальновизнаним у світовій практиці критеріям самодостатності та економічної доцільності. Результати дослідження вказують на правильність державних заходів у напрямках реформування системи місцевого оподаткування, розпочатих у 2010 році, та бюджетної децентралізації, розпочатої у 2015 році. Проте ці заходи повинні бути реалізовані у повній мірі та нести системний характер.

Систематизовано альтернативні фінансові інструменти для розвитку територіальних громад, зокрема, міжнародні грантові програми та проєкти.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР/ Верховна Рада Україн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.12.2020)
2. Кузнєцова А.Я., Захаркіна Л.С., Новіков В.М., Чухно Р.Ю. Формування фінансової самодостатності місцевих бюджетів в Україні: проблеми та перспективи збільшення доходної бази. *Механізм регулювання економіки*. 2020. № 3. С. 6-17.
3. Глущенко А.С. Формування самодостатніх фінансово спроможних територіальних громад в Україні: стан, проблеми та перспективи. *Проблеми економіки*. 2019. №2. С. 126-133.
4. Єгоричева С., Лахижа М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн європейського союзу для України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. №1.С. 64-77.
5. Стасишин А.В. Вплив бюджетної децентралізації на формування самодостатніх територіальних громад. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2020. № 9. С.7-12.
6. Захаркіна Л.С., Гльоза, В.В. Оцінка фіскальної ефективності місцевих податків та зборів. *Економічні проблеми сталого розвитку* : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні, 18-22 квітня 2011 р. Суми : СумДУ, 2011.Ч.3. С. 108-109.
7. Захаркіна Л.С. Роль і місце податкових надходжень у структурі зведеного бюджету України. *Науковий вісник Міжнародного*

- гуманітарного університету. *Економіка і менеджмент*. 2016. №19. С. 125.
8. Захаркіна Л.С., Нагорна В.О. Фінансова безпека місцевих бюджетів в Україні. *Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф., 28 – 29 квітня 2020 р. Суми : СумДУ, 2020. С. 60-61.*
 9. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст.572.
 10. Лисенко Ж.П. Аспекти формування дохідної частини бюджету України. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2015. №1. С. 42-47.
 11. Захаркіна Л.С., Гльоза, В.В. Удосконалення підходів до формування доходної частини зведеного бюджету. *Видавництво ТНЕУ "Економічна думка"* : матеріали підсумкової науково-практичної конференції II туру Всеукраїнського конкурсу наукових студентських робіт зі спеціальності «Фінанси, грошовий обіг і кредит» 17-18 березня 2009 р. Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2009. С. 11-14.
 12. Звітність за 2011-2019 роки. *Державна казначейська служба України* : веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
 13. Валовий внутрішній продукт за 2011-2019 роки. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html
 14. Кузнецова А.Я., Боронос В.М., Захаркін О.О., Чухно Р.Ю. Аналіз фінансової самодостатності місцевих бюджетів на прикладі Сумської області. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2020. №3. С. 156-163.

- 15.Тимченко О.М., Сибірянська Ю.В. Оптимізація структури доходів бюджету: застосування рейтингової оцінки. *Фінанси України*. 2008. №7. С. 17-27.
- 16.Голдобіна Ю.В., Хохлов М.П. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. 12 лютого. С. 32-35.
- 17.Яфінович О. Місцеві бюджети та міжбюджетні відносини: досвід Європейських країн та проблеми України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*.2015. №2. С. 92-99.
- 18.Уманець Л.В. Міжнародні проєкти як інструмент сприяння розвитку територіальних громад. *Облік і фінанси*. 2018. №3. С. 140-145.
- 19.Кульчій І. Міжнародні гранти як фінансовий інструмент розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки : Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю*. Полтава : ВКБіА КНУБА, 2020. С. 109-111.
- 20.Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / Кириленко О.П. та ін. Київ Підприємство : підприємство «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 396 с.
21. Захаркіна Л.С., Чухно Р.Ю. Оцінка еластичності системи податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні. *Актуальні питання розвитку сучасної науки та освіти: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 січня 2021 року)*. Львів. Львівський науковий форум, 2021. – С. 31-33.
- 22.Програма «Підтримка реформи децентралізації в Україні/U-LEAD з Європою: програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку». *Децентралізація влади* : веб-сайт. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/u-lead>
- 23.Гендерно-орієнтоване бюджетування (GRB). *Децентралізація влади* : веб-сайт. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/gob>

24. Проект «Підтримка децентралізації в Україні – ФАЗА II» (SKL).
Децентралізація влади : веб-сайт. URL:
<https://donors.decentralization.gov.ua/project/sweden>
25. Проект USAID “Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні “Взаємодія”. *Громадський простір* : веб-сайт. . URL:
<https://www.prostir.ua/?jobs=proekt-usaid-pidtrymka-orhanizatsij-lideriv-u-protydiji-koruptsiji-v-ukrajini-vzajemodiya-shukaje-rehionalnh-koordynatoriv>
26. Фінсько-український трастовий фонд. *Держенергоефективності України* : веб-сайт. URL: <https://saee.gov.ua/uk/content/finland-ukraine-trust-fund>
27. Актуальні гранти та конкурси для громад на 2021 рік. *Херсонська Обласна Державна Адміністрація* : веб-сайт. URL:
<https://khoda.gov.ua/aktualn%D1%96-granti-ta-konkursi-dlja-gromad-na-2021-r%D1%96k>
28. Грантова допомога по проектах людської безпеки програми «Кусаноне». *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України* : веб-сайт. URL:
<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3716e53e-0e0b4e12950157efab8e594b&title=GrantovaDopomogaPoProektakhLiudsKoiBezpekiProgramikusanone&isSpecial=true>
29. Конкурс секторально-цільових грантів від Раст. *Ресурсний центр ГУРТ* : веб-сайт. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/58136/>
30. Гранти від Міністерства закордонних справ Естонії. *Ресурсний центр ГУРТ* : веб-сайт. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/63939/>

ДОДАТОК А

Таблиця А1 – Структура доходів місцевих бюджетів України в 2011-2019 рр., та показники валового внутрішнього продукту України, млн. грн.

Роки	Доходи місцевих бюджетів	Податкові надходження до місцевих бюджетів	Місцеві податки та збори	Міжбюджетні трансферти	Інші надходження до місцевих бюджетів	Номінальний ВВП
2011	181530,4	73086,9	2504,1	94875,0	13568,5	1316600
2012	225273,5	85852,0	5455,0	124459,6	14961,9	1408889
2013	221091,4	91191,1	7316,2	115848,4	14051,9	1454931
2014	231702,0	87333,7	8055,2	130600,9	13767,4	1566728,0
2015	294460,2	98218,4	27041,2	173980,0	22261,8	1979458,0
2016	366143,1	146902,2	42261,5	195395,3	23845,6	2383182,0
2017	502098,3	201005,1	52586,8	272602,9	28490,2	2982920,0
2018	562421,8	232532,9	61026,4	298939,7	30949,2	3558706,0
2019	560531,3	270545,8	73575,3	260302,0	29683,5	3974564,0

ДОДАТОК Б

Таблиця Б 1 – Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України в 2011-2019 рр., %

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Податки на доходи, податки на прибуток</i>	74,46	71,65	71,57	71,93	60,27	57,76	58,28	63,41	64,96
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	73,97	71,13	70,82	71,63	55,92	53,76	55,05	59,41	61,17
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	0,49	0,52	0,74	0,30	4,35	4,00	3,23	4,00	3,78
<i>Податки на власність</i>	0,92	0,80	0,63	0,46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	17,68	17,76	16,45	16,67	2,19	1,71	1,23	2,07	1,95
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	1,24	1,45	1,49	0,18	7,82	7,92	6,55	5,93	5,07
<i>Місцеві податки</i>	3,43	6,35	8,02	9,22	27,53	28,77	26,16	26,24	27,20
<i>Податок на майно</i>	-	0,00	0,02	0,05	16,30	17,01	14,46	13,45	14,04
<i>Збір за місця для паркування транспортних засобів</i>	0,08	0,08	0,07	0,07	0,06	0,05	0,04	0,04	0,04
<i>Туристичний збір</i>	0,04	0,04	0,05	0,03	0,04	0,04	0,03	0,04	0,07
<i>Єдиний податок</i>	2,72	5,61	7,28	8,49	11,17	11,69	11,64	12,71	13,04
<i>Інші податки та збори</i>	2,21	2,00	1,84	1,54	2,18	3,84	7,79	2,33	0,83

ДОДАТОК В

Таблиця В1 – Структура доходів місцевих бюджетів України в 2011-2019 рр., %

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження	40,26	38,11	26,88	37,69	33,36	40,12	40,03	41,34	48,27
<i>Податки на доходи, податки на прибуток</i>	29,98	27,30	19,24	27,11	20,10	23,17	23,33	26,22	31,35
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	29,78	27,11	19,04	27,00	18,65	21,57	22,04	24,56	29,53
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	0,20	0,20	0,20	0,11	1,45	1,61	1,29	1,65	1,83
<i>Податки на власність</i>	0,37	0,30	0,17	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	7,12	6,77	4,42	6,28	0,73	0,69	0,49	0,86	0,94
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	0,50	0,55	0,40	0,07	2,61	3,18	2,62	2,45	2,45
<i>Місцеві податки та збори</i>	1,38	2,42	2,16	3,48	9,18	11,54	10,47	10,85	13,13
<i>Податок на майно</i>	-	0,00	0,01	0,02	5,44	6,83	5,79	5,56	6,78
<i>Збір за місця для паркування транспортних засобів</i>	0,03	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
<i>Туристичний збір</i>	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,04
<i>Єдиний податок</i>	1,10	2,14	1,96	3,20	3,73	4,69	4,66	5,26	6,29
<i>Інші податки та збори</i>	0,89	0,76	0,49	0,58	0,73	1,54	3,12	0,97	0,40

ДОДАТОК Г

Таблиця Г1 – Альтернативні інструменти фінансування громади. Міжнародні гранти для розвитку громади

(узагальнено на основі [22-30])

Назва грантової програми	Грантодавець, країна	Ціль гранту, що підтримується	Цільова аудиторія	Терміни гранту	Сума гранту	Переваги	Недоліки
Програма «U-LEAD з Європою»	ЄС та його країни-члени Данія, Естонія, Німеччина, Польща та Швеція	робить внесок у створення багаторівневої системи управління, яка є прозорою, підзвітною та реагує на потреби громадян	міські, селищні та сільські територіальні громади з кількістю мешканців від 5 до 50 тисяч.	01.01.2016-31.12.2023 рр.	152,3 млн. EUR	- покращення якості надання адміністративних послуг - інституційна підтримка ЦНАП - матеріальна підтримка ЦНАП - створення мобільних ЦНАП	- не можуть приймати участь громади з кількістю мешканців менше 5 тис. - не можуть брати участь громади приміщення ЦНАП яких: а) розташоване не на першому поверсі будівлі б) не перебуває у власності відповідного учасника відбору або у довгостроковій оренді
Конкурс секторально-цілових грантів від РАСТ	США	підвищення обізнаності та рівня участі громадян у громадській діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях	організації громадського суспільства	до 18 місяців	розмір грантів становить до 50 тис. USD	співпраця між різними зацікавленими сторонами для досягнення спільних результатів, включаючи створення механізмів співпраці між громадянським суспільством та державними структурами, а також створення багаторівневих мереж та коаліцій для сприяння секторальних реформ	не надаються гранти підприємствам, політичним партіям, державним інституціям, релігійним організаціям або фізичним особам

Продовження таблиці Г1

Назва грантової програми	Грантодавець, країна	Ціль гранту, що підтримується	Цільова аудиторія	Терміни гранту	Сума гранту	Переваги	Недоліки
Проект «Гендерне бюджетування в Україні» (ГОБ)	Швеція	сприяти підвищенню економічної ефективності видатків бюджету через врахування потреб різних груп жінок та чоловіків в Україні	24 обласні державні адміністрації, Київська міська державна адміністрація, ОТГ, міста обласного значення, райони	01.01.2014-31.12.2021 рр.	70,5 млн. SEK	- забезпечення справедливого розподілу ресурсів в інтересах різних соціальних груп населення - удосконалення законів і політики з метою подолання наявних гендерних проблем - підвищення ефективності бюджетної політики та темпів економічного розвитку територій з урахуванням більш ефективного використання наявних ресурсів - підвищення інформованості та впливу громадськості (зокрема жінок) на прийняття рішень у бюджетному процесі	-
Фінсько-український трастовий фонд	Фінляндія	сприяти співпраці між Фінляндією та Україною та визначити можливості надання консультаційних послуг та інвестицій для проектів у сферах енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, виробництва енергії з відходів та створення інтелектуальних енергетичних систем	органи місцевого самоврядування, малі та середні підприємства	2017-2021 рр.	6 млн. EUR	- відновлювана енергія та виробництво енергії з відходів - виробництво електроенергії та тепла - мережі централізованого тепlopостачання - розвиток партнерських відносин у контексті програм багатосторонніх розробок та проектів міжнародних фінансових установ	- потрібний власний внесок власників проекту - закупівлі повинні бути прив'язані до фінської частки (не менше 30%), тобто кожен проект повинен мати інтерес у Фінляндії у формі консалтингу поставок або інвестицій

Продовження таблиці Г1

Назва грантової програми	Грантодавець, країна	Ціль гранту, що підтримується	Цільова аудиторія	Терміни гранту	Сума гранту	Переваги	Недоліки
"Підтримка децентралізації в Україні - фаза II" (SKL)	Уряд королівства Швеція через Шведське агентство міжнародного розвитку (Sida)	надання допомоги у впровадженні реформи децентралізації влади та забезпечення її довгострокового впливу шляхом вдосконалення місцевого самоврядування та надання послуг	органи державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку, містобудування та основними національними та місцевими заінтересованими сторонами	08.09.2014-31.12.2022 рр.	41,7 млн. SEK	- фінансова децентралізація (підтримка моніторингу реформ через розбудову спроможності та аналітику) - децентралізація у сфері освіти - додаткова підтримка МОН - підтримка АОТГ - підтримка Верховної Ради України (зокрема Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування)	-
«Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія!»»	США ((USAID)	грантова програма на підтримку ініціатив громадянського суспільства та медіа у сфері протидії корупції	громадські спілки, волонтерські організації, благодійні фонди, аналітичні центри, наукові установи, а також інформаційні агентства	31.07.2020 - 31.01.2021 рр.	10000-150000 USD	- удосконалення нормативно-правової бази, що регулює питання запобігання корупції - залучення громадян до здійснення нагляду за діяльністю Уряду, підвищення обізнаності щодо механізмів вирішення питань протидії корупції - ефективна взаємодія між урядовим та неурядовим секторами щодо запобігання та подолання корупції	-
Грантова допомога по проєктах людської безпеки програми «Кусаноне»	Японія	надання безвідплатної фінансової допомоги з метою реалізації проєктів розвитку для задоволення різноманітних потреб країни	місцеві та міжнародні неурядові організації (незалежно від громадянства), лікарні, початкові школи, науково-досліджувальні інститути та інші неприбуткові організації	щорічно	кошти надаються після дослідження та оцінки кожної заявки на щорічній проєктній основі	у кожній окремій країні пріоритетні сфери можуть визначатись Посольством Японії відповідно до потреб розвитку цієї країни	- отримувач зобов'язується оплатити банківську комісію за конвертацію валют - участь приймають тільки неприбуткові організації

Продовження таблиці Г1

Назва грантової програми	Грантодавець, країна	Ціль гранту, що підтримується	Цільова аудиторія	Терміни гранту	Сума гранту	Переваги	Недоліки
Європейський фонд для Південно-Східної Європи (EFSE)	Європейський Союз	сприяння економічному розвитку та процвітанню шляхом додаткового сталого фінансування насамперед мікро- та малих підприємств та приватних господарств через відповідні місцеві фінансові установи	малі та середні підприємства, приватні господарства	2009-2021 рр.	5,1 млн. EUR	- підтримка країн-бенефіціарів в їх просуванні до ринкової економіки - залучення інвестицій в регіони та зміцнення їх спроможності	-
Гранти від Міністерства закордонних справ Естонії	Естонія	швидко реагувати на короткострокові потреби в пріоритетних країнах і підвищити потенціал їх урядових та муніципальних установ, а також неурядових організацій і фондів, що діють в громадських інтересах	українські неурядові організації або урядові, місцеві органи влади	щорічно	розмір гранту до 15 тис. USD	- розвиток освіти, охорони здоров'я, демократії, економіки та екології - сприяння миру і стабільності; - інформування громадськості та глобальна освіта	- сума гранту не завжди покриває повну вартість проекту (якщо вартість проекту більше 15 тис. USD)